

Fladderende vormen

BOVEN HET LANDSCHAP

DE ART NOUVEAU IN ITALIË DEEL 3 *Michel Didier*

>> VILLINO XIMENES, ROME,
ERNESTO BASILE EN LEONARDO
PATERNA BALDIZZI, 1902

Zoals overal in Europa is de art nouveau ook in Italië een zaak van de opkomende, succesvolle bourgeoisie. De *Stile Liberty* bloeit dan ook in badplaatsen die door de burgerij worden gefrequenteerd, en niet in hof- en adelskringen. Toch zijn zelfs in conservatieve openluchtmusea als Rome en Florence uitbundige voorbeelden te vinden. De succesvolste schilders zoeken hun heil daarentegen meestal buiten het vaderland.

GIOVANNI BOLDINI,
 MARKIEZIN CASATI,
 1911-13, 130 x 176,
 GALLERIA DELL'ARTE
 MODERNA, ROME

Al in 1895 duiken de eerste huizen in art-nouveaustijl op in Noord-Italië, maar het conservatieve klimaat in Rome zorgt ervoor dat de onstuimig groeiende hoofdstad van Italië maar enkele voorbeelden kent van de nieuwe stijl. Voor het eerst sinds de Romeinse tijd wordt in Rome buiten de zogeheten Aureliaanse muur gebouwd. In het zuiden van de stad zijn dat wijken voor de snel wassende arbeidersbevolking, maar in het noorden, rond de Villa Ada, verrijzen rustige wijken met villa's en appartementengebouwen zoals in Amsterdam-Zuid en het westen van Berlijn, Wenen, Londen en Parijs.

Op het nieuw aangelegde Piazza Galeno wordt in 1902 als eerste een villa opgetrokken voor de beeldhouwer, schilder en illustrator Ettore Ximenes (Palermo 1855 - Rome 1926), een internationale beroemdheid door zijn monumenten voor Garibaldi in Milaan, generaal Belgrano in Buenos Aires, Giovanni da Verrazzano in New York, Dante in Washington D.C. en tsaar Alexander II in Kiëv. Ernesto Basile en Leonardo Paterna Baldizzi laten zich voor deze Villino Ximenes inspireren door de Noormannenarchitectuur van Ximenes' (en Basile's) geboortestad Palermo en door de Weense Secession in het gebruik van marmer en majolica. Ximenes zelf zorgde voor de uitbundige versiering van de voorgevel: een doorlopend fries,

voorstellende kunstenaars vanaf de prehistorie die eer bewijzen aan een pseudo-middeleeuwse schildering van Maria met kind en engelen in een landschap, in een loggia geflankeerd door wuivende palmtakken met de titel *Ara Artium* (altaar van de kunst). De waarschuwing 'Ruit hora' (de tijd vliegt) rechtvaardigt de aanwezigheid van vier wakkere hanen bovenop deze eclectische façade.

Ximenes zelf ontwerpt ook het atelier aan de zijkant, in een veel meer Oostenrijks geïnspireerde stijl. Vanwege de alliantie met Oostenrijk en Duitsland (de Dreibund) in 1882 omarmen Italiaanse kunstenaars de artistieke invloed uit Wenen, maar tijdens de Eerste Wereldoorlog treedt Italië tegen de voormalige bondgenoten in het strijdperk en keert de publieke opinie zich tegen 'Duitse' en 'Oostenrijkse' kunst. Dat ondervindt de jonge, maar zeer succesvolle architect Marcello Piacentini na de opening van zijn bioscoop *Lux et Umbra* (licht en schaduw) op het Piazza San Lorenzo in Lucina (1915-17). De weelderig gedecoreerde gevel is in de stijl van de Oostenrijkse vijand en moet op Piacentini's eigen kosten worden aangepast na polemische kritiek van de Romeinse bourgeoisie. Het stuc wordt vervangen door eenvoudige reliëfs van de hand van Alfredo Biagini en het interieur wordt versoberd.

Wajang en Siam

Rome is zo ongeveer de onvruchtbaarste bodem voor art nouveau in Italië. In Florence, een vergelijkbaar openluchtmuseum, is de architect Giovanni Michelazzi een geïsoleerde figuur. Hij werkt bij verschillende villa's samen met de schilder en keramist Galileo Chini (1873-1956), de belangrijkste kunstenaar van de Stile Liberty. Chini's vader had al een keramiekwerkplaats in Florence, maar Galileo en zijn broers Piero en Chino zetten elders in de stad een eigen fabriek op, die al snel de belangrijkste van Italië wordt.

Beslissend voor zijn bekering tot het modernisme is de kennismaking met het werk van Jan Toorop op de Biënnale in 1905 en Gustav Klimt op die van 1909. In dat laatste jaar werkt Chini aan de koepelschildering van het centrale Biënnalepaviljoen in Venetië.

De monumentale vereenvoudiging die Chini in zijn werk doorvoert, laat duidelijk de invloed zien van Toorops wajangfiguren en Klimts geometrische en vergulde motieven. Zijn faam brengt hem in 1911 naar Bangkok, op uitnodiging van koning Rama V van Siam, om de troonzaal te decoreren in het paleis dat hij laat bouwen door Annibale Rigotti. De vorst heeft Chini's werk leren kennen op de Biënnale van 1907. Chini keert in 1914 terug met een stevig oosters repertoire en zet dat ten volle in bij de decoratie van

de Terme Berziera in Salsomaggiore. Deze badplaats bij Parma is een favoriete bestemming van gekroonde hoofden als de Italiaanse koningin en de tsarina, maar ook van schrijvers en politici.

Aan dit badhuis wordt in 1913 begonnen, maar vanwege de oorlog ligt de bouw stil tot 1919. Als het exuberante gebouw in 1923 wordt geopend, zijn zowel de gevels als de interieurs een combinatie van art nouveau en art deco, maar met klassieke, barok- en renaissance-elementen. Chini voorziet de zalen van monumentale fresco's, natuurlijk met waternimfen en dergelijke standaardfiguratie van badgelegenheden, en van keramische decoraties die zowel vloeiend als geometrisch zijn.

De halfduistere tempels van Siam en de gestileerde exotische danseressen laten zich moeiteloos combineren met de Assyrische, Byzantijnse en Babylonische motieven en felle kleuren, zoals Gustav Klimt die heeft verwerkt.

Een ander spectaculair werk van Galileo Chini in Salsomaggiore is het Grand Hotel des Thermes uit 1910 (nu Congresshal). Hij decoreert zalen in verschillende stijlen, die terug te vinden zijn in de namen: de Rode Taverne, de Pompadour, de Kariatiden en de Moresca, met fraaie schilderijen in een beweeglijke, quasi-abstracte stijl.

GIOVANNI SEGANTINI,
LE CATTIVE MADRI, 1894,
120 x 225 CM
(ÖSTERREICHISCHE GALERIE,
WENEN)

Narcissenkamer

In Midden-Italië bloeit de art nouveau vooral in de badplaatsen waar de bourgeoisie zich vermaakt: Emilio Reggio en Livorno aan de mediterrane kust en Rimini en Pesaro aan de Adriatische. Een uitzonderlijk geval is de *Villino Ruggeri* (1902-07) in Pesaro, ontworpen door Giuseppe Brega voor de farmaceutisch industrieel Oreste Ruggeri. Dankzij zijn gepatenteerde medicijn tegen anemie vergaart Ruggeri een fortuin, en vestigt zich in Pesaro waar hij een kleine faiencefabriek overneemt. Vijf jaar lang produceert de Ruggeri-werkplaats keramiek in de moderne stijl en zo verbreidt de art nouveau zich in de badplaats, en is ook terug te vinden in smeedijzer, meubels en interieurs.

In 1902 besluit Ruggeri om een villa te bouwen en omdat art nouveau de stijl is van de succesvolle, welgestelde burgerij, wordt het gebouw van binnen en buiten overdekt met een laag organische en lineaire versieringen in cement. De architect en schilder Giuseppe Brega, evenals Ruggeri afkomstig uit Udine, tekent het huis op diens aanwijzingen. Het gebouw staat datzelfde jaar nog overeind, maar voor de decoraties zijn nog vijf jaren nodig. Dan is ook van werkelijk alles een eenheid gesmeed, tot het beddengoed en de kachels toe.

GIOVANNI SEGANTINI,
DEESSA DELL'AMORE
(DEESSA PAGANA),
1894-97, 210 x 144 CM
(GALLERIA CIVICA DELL'ARTE,
MILAAN)

Tijdens de laatste wereldoorlog zijn de vele bouwsels in de grote tuin verwoest. Al in 1921 verdwijnen de prachtige bronzen deuren met de portretten van Ruggeri en zijn vrouw en kinderen in reliëf en in de loop der jaren volgen vele details: de gekleurde ramen, de tegels en houten lambrisering van de eetzaal, de luchters en veel meubels. Wat gebleven is zijn de schilderijen, het stuc- en smeedwerk, de mozaïeken en vele meubels; de slaap- en badkamers op de eerste verdieping zijn nog zo goed als onaangetast en vormen een stilistisch geheel met de exuberante gevels. In vertrekken met namen als de zonnebloemkamer en de narcissenkamer groeien de decoratiemotieven van beneden naar boven, net als de wild woekerende lijnen die zich buiten in de tuin over de muren een weg omhoog zoeken.

Levend kunstwerk

Voor het eerst in lange tijd bloeit eind negentiende eeuw de Italiaanse schilderkunst weer, zij het dat de bekendste kunstenaars buiten Italië naam maken. Giovanni Boldini (1845-1931) verwerft faam in Parijs met societyportretten in een virtuoze, zeer losse schildertrant. Zijn levendige portretten van de dandy's Robert graaf van Montesquiou en James McNeill Whistler zijn opgebouwd uit brede, over elkaar heen vallende penseelstreken. Het toppunt in deze stijl bereikt hij in 1911 met zijn portret van het 'levende kunstwerk' Luisa Casati. De excentrieke markiezin, die levende slangen om de hals draagt, maar hier slechts pauwenveren draagt, lijkt zich met moeite overeind te houden op een bed van naar alle kanten uit vliegende streken transparante verf, en ook haar witte jurk geeft de suggestie van onstuimige, doelloze beweging.

De kleine, gezette Boldini is bevriend met schilders als Edgar Degas, John Singer Sargent en Whistler, die hij ook slapend schildert. Hij trouwt pas in 1929, op 86-jarige leeftijd.

Vanwege de grootstedse flair wordt Boldini's werk als Parijs' beschouwd, maar dat van Giovanni Segantini (1858-1899) eerder als Zwitsers. Segantini schildert Alpenlandschappen met een zeer licht, kleurrijk palet. In 1883 krijgt hij een gouden medaille op de Wereldtentoonstelling in Amsterdam voor *Ave Maria a trsbordo*. Zijn boers-realistische stijl

DE HALFDEUISTERE TEMPELS VAN SIAM EN DE GESTILEERDE EXOTISCHE DANSERESSEN LATEN ZICH MOEITeloos COMBINEREN MET DE ASSYRISCHE, BYZANTIJNSE EN BABYLONISCHE MOTIEVEN VAN KLIMT

krijgt na 1890 een symbolistische impuls; plots zijn een vrouw met baby en een koe met kalf in een stal 'twee moeders' en al gauw bevolken bovennatuurlijke wezens als engelen en zielen de berglandschappen. Segantini voegt daar nog een brosse, pointillistische schildertrant aan toe, waarmee hij zijn kleuren verdiept en zijn contouren vervaagt.

Beruchte doeken zijn *De straf van de wellust* (1891) en *De slechte moeders* (1894), die in de sneeuw met art-nouveaubaar vastzitten in kale takken, met babyhoofdjes aan de borst. Zoals Segantini het uitdrukt: 'gestraft in het nirvana', waarmee hij de Alpen bedoelt. Hij inspireert zich op het gedicht *Nirvana* van de twaalfde-eeuwse monnik Luigi Illica naar de Indiase tekst *Panghiavili*, waarin met *mala madre* vrouwen worden aangeduid die de verantwoordelijkheden van het moederschap trachten te ontlopen. Behalve een sterke religieuze overtuiging is de straf die Segantini de slechte moeders oplegt terug te voeren tot het feit dat zijn eigen moeder sterft wanneer hij zeven jaar is.

In 1894 maakt Segantini een uitglijder van jewelste: een ovale schildering van een naakt dat hij *Deessa pagana* noemt – heidense godin. De combinatie van naakt en heidens is te veel voor het publiek: het schilderij krijgt een jurk aan en ze wordt een 'liefdesgodin'. Segantini wordt later liever niet meer

herinnerd aan zijn godin, niet vanwege de rel, maar vanwege de mislukte verhouding tussen de figuur en de ruimte. De rode jurk echter vormt, als extensie van het breed uitvloeiende, rode haar, een fantastische, gewichtloze, fladderende vorm die boven het landschap zweeft, een decoratieve gedaante tegen het plafond.

Segantini is nauw bevriend met de bekende Turijnse meubelontwerper Carlo Bugatti, met wie hij aan de academie in Milaan heeft gestudeerd. Carlo krijgt twee zoons, de latere autofabrikant Ettore en Rembrandt. Het is Segantini die het joch de naam Rembrandt geeft, hoewel het niet gaat schilderen maar beeldhouwen; hij modelleert bijvoorbeeld de olifant die op de motorkap van de Bugatti Royale prijkt. Als Segantini 19 jaar is, leert hij Bugatti's zus Luigia (Bice) kennen. Ze kunnen niet trouwen, omdat hij niet over de juiste papieren beschikt (hij sterft stateloos) en hij neemt Bice in 1880 mee naar Pusiano in de Branza, een heuvelachtig merengebied tussen Milaan en Lecco, waar hun vier kinderen worden geboren. Zes jaar later vestigt Segantini zich in Zwitserland, waar hij zijn nirvana, de Alpen, vereeuwigd in symbolistische en realistische schilderijen in een pointillistische art-nouveaustijl, tot hij in 1899 overlijdt aan een acute buikvliesontsteking. Zijn laatste woorden schijnen te zijn geweest: 'Ik wil mijn bergen zien'. <

RUGGERIO,
PESARO